

УДК 336.01:314.117.3
JEL G40, G41

Л. А. Дудинець

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи і страхування Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів
e-mail: dudynets@meta.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2800-2780>

Г. Г. Голуб

кандидат економічних наук, доцент, декан факультету фінансів та управління Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів
email: golub@libs.ubs.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9937-8745>

Р. Р. Голуб

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів
e-mail: or.golub@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1414-3470>

ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇЇ ДЕТЕРМІНАНТИ

Досліджено економічний зміст поняття «фінансова поведінка», узагальненим тлумаченням якого є його трактування як особливого виду економічної поведінки, пов'язаного з діями населення на ринку фінансових послуг, що передбачає мобілізацію, перерозподіл та інвестування грошових ресурсів населення. Проаналізовано фактори, що впливають на фінансову поведінку домогосподарств, і виділено такі їх види: політичні, демографічні, культурні, соціальні, психологічні, економічні. Розглянуто класифікацію фінансової поведінки населення. Визначено особливості фінансової поведінки населення в Україні, порівняно з іншими країнами. Встановлено, що рівень проникнення фінансових послуг значно нижчий за світові норми: у середньому один українець має лише одну банківську картку та один поточний рахунок у банку, а наміри населення заощадити та інвестувати мають пасивний характер. Встановлено, що найбільшим детермінантом фінансової поведінки, інклюзії та грамотності в Україні є вік і майновий стан споживачів фінансових послуг. Окреслено проблеми, вирішення яких сприятиме активізації фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств і залученню їх до діяльності на фінансовому ринку України.

Ключові слова: економічна поведінка; фінансова поведінка, фінансова інклюзивність, фінансова грамотність, фінансова послуга, споживач фінансових послуг.

Dudynets L., Holub H., Holub R. FINANCIAL BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS AND ITS DETERMINANTS

The economic meaning of the term «financial behavior» has been researched. In this study, financial behavior is considered as a special type of economic behavior that is related to the actions of the population in the financial services market, which involves the mobilization, redistribution and investment of the population's monetary resources. The classification of financial behavior of the population is considered. It should be classified on the basis of such features as the activity in the financial services market, the type of the result of financial behavior, the source of financial resources, the form of implementation, the instruments used in the financial services markets, the degree of risk, the propensity to innovate, the type of property of financial resources. The factors influencing financial behavior of households are analyzed, and the following types are distinguished: political, demographic, cultural, social, psychological, economic. The features of financial behavior of the population in Ukraine in comparison with other countries are determined. It has been established that the level of penetration of financial services is significantly lower than the world standards: on average, one Ukrainian has only one bank card and one current account in the bank, and the intentions of the population to save and invest are passive in nature. It is established that the greatest determinant of financial behavior, inclusiveness and literacy in Ukraine is the age and property status of financial services consumers. The problems, the solution of which will facilitate the increase of financial behavior of domestic households and their involvement in the financial market of Ukraine, are outlined. The main issues are as follows: 1) The absence of financial traditions and positive practices in financial activity in Ukraine, which is due to past historical development of the state; 2) Insufficient development of the financial market in terms of working with a private investor and limited supply of financial services to such clients; 3) Absence of the Institute of financial advisers; 4) The scope of application of compensatory mechanisms in the financial market; 5) Lack of effective tax incentives for citizen investments; 6) Low level of public confidence in financial intermediaries; 7) Disadvantages of providing market participants with the necessary financial information; 8) Low level of financial literacy of the population.

Keywords: economic behavior; financial behavior, financial inclusiveness, financial literacy, financial service, consumer of financial services.

Постановка проблеми. У фокусі досліджень науковців сьогодні знаходяться питання поведінкової економіки, зокрема визначення того, як насправді приймають рішення суб'єкти економіки. Фінансова поведінка домогосподарств як відносно новий об'єкт досліджень фінансової науки останнім часом привертає увагу дедалі більшої кількості економістів, соціологів, психологів, демографів. Вивчення цього виду економічної поведінки дозволяє не тільки збагатити теоретичну базу економічної соціології, але й виявляти певні тенденції і закономірності у фінансовому поведінні населення, передбачаючи можливі зміни і способи впливу на нього, формуючи бажану модель цієї поведінки. Актуальність цього питання полягає також у тому, що фінансова поведінка населення є одним з індикаторів соціального благополуччя і економічного благополуччя домогосподарств, а заощадження останніх – одне з потенційних джерел інвестицій, які є ключовим аспектом розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень. Упродовж історії розвитку соціологічної теорії різні аспекти фінансової поведінки вивчалися такими зарубіжними дослідниками, як Дж. Кейнс, Д. Рікардо,

Й. Шумпетер, М. Фрідман, Ф. Модільяні. Дослідженню окремих аспектів фінансової поведінки домогосподарств присвятили свої наукові праці такі вітчизняні вчені: О. І. Шаманська, Т. О. Кізіма, О. О. Косточка, В. В. Леонов, І. А. Ломачинська та інші.

Водночас проблема фінансової поведінки домогосподарств залишається важливим напрямом наукових досліджень, оскільки у сучасній економіці від фінансової поведінки багато у чому залежить якість і динаміка економічного зростання.

Мета статті полягає у розкритті економічного змісту поняття «фінансова поведінка», аналізі факторів, що впливають на фінансову поведінку домогосподарств, визначенні особливостей фінансової поведінки населення в Україні, порівняно з іншими країнами, та окресленні напрямів сприяння фінансовій інклюзивності в Україні.

Основні результати дослідження. У межах цього дослідження необхідно передусім визначитися з термінологічним змістом поняття «фінансова поведінка». Характеристика основних методологічних підходів до визначення сутності фінансової поведінки домогосподарств у сучасній економічній літературі представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика основних методологічних підходів до визначення сутності фінансової поведінки домогосподарств

Автор	Трактування терміна «фінансова поведінка домогосподарств»
Вдовиченко А. М.	Вибір (схильність) населення щодо використання власних фінансових ресурсів у цілях споживання, заощадження в організованій або неорганізованій формі [1, с. 155].
Галішнікова Є. В.	Різноманітні види фінансової активності громадян, до яких відносять: фінансове планування, мінімізацію ризиків, заощадження, інвестиції, страхування, кредитно-позичкову поведінку, купівлю та продаж товарів і послуг поза фінансовими інститутами, здійснення розрахунково-касових операцій тощо [2, с. 133].
Єфременко Т. О.	Форма діяльності індивідів і окремих соціальних груп на фінансовому ринку, пов'язана з перерозподілом грошових ресурсів, зокрема з їх інвестуванням [3, с. 167].
Кізіма Т. О.	Діяльність членів домогосподарств, пов'язана з розподілом і перерозподілом грошових ресурсів, у результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів (індивідуальних і спільних фондів споживання, резервного фонду, фонду заощаджень тощо) та їх використання на певні цілі [4, с. 20].
Ковтун О. А.	Це система дій і фінансових інструментів, направлених на управління власними та залученими фінансовими ресурсами з метою власного соціально-економічного розвитку та задоволення потреб [5, с. 282].
Косточка О. О.	Система дій, пов'язана з акумулюванням і перерозподілом фінансових ресурсів за допомогою фінансових інструментів з метою задоволення власних потреб [6, с. 699].
Ломачинська І. А.	Дії населення на фінансовому ринку щодо перерозподілу та інвестування грошових ресурсів [7, с. 143].
Шабунова А. А., Белехова В. Б.	Особливий різновид економічної поведінки, пов'язаної з поведінкою населення на ринку фінансових продуктів і послуг, яка передбачає мобілізацію, перерозподіл та інвестування грошових ресурсів населення, які є в їхньому розпорядженні [8, с. 70].

Складено авторами.

На підставі вищенаведеного можемо стверджувати, що не існує однозначного трактування фінансової поведінки. Кожен науковець має власні підходи до її тлумачення, що свідчить про багатогранність, складність, унікальність та особливість цього економічного поняття. Усі наведені формулювання акцентують увагу на найважливіших, на думку відповідного автора, аспектах формування та реалізації фінансової поведінки індивідів.

Спільними елементами цих визначень є те, що фінансова поведінка визначається як особливий вид економічної поведінки, пов'язаний з діями населення на ринку фінансових послуг, і передбачає мобілізацію, перерозподіл та інвестування грошових ресурсів населення. Фінансова поведінка включає в

себе різні види фінансової активності населення, такі як: заощадження, інвестиції, страхування, кредитування, різні програми з накопичення пенсій тощо.

Розглянемо класифікацію фінансової поведінки населення. На нашу думку, найбільш повну класифікацію пропонує О. А. Ковтун (табл. 2). Однак за ознакою інструментів, що використовуються на ринках фінансових послуг, поза увагою автора залишається кредитна поведінка населення. Цей вид розглядається за ознакою типу власності фінансових ресурсів, а його слід розглядати як окремий вид фінансової поведінки, що передбачає діяльність домогосподарств з тимчасового залучення чужих грошей для реалізації власних фінансових завдань.

Класифікація моделей фінансової поведінки домогосподарств та їх характеристика [5, с. 283-284]

Класифікаційна ознака	Модель фінансової поведінки	Характеристика моделі
1	2	3
Активність на ринку фінансових послуг	Активна	Домогосподарства мають грошові кошти, депозити та володіють багатьма фінансовими активами, здійснюють операції на ринку фінансових послуг
	Пасивна	Відсутні будь-які ознаки активності, не володіють фінансовими активами і не цікавляться інформацією про ринок
Тип результату	Вимушена	Практично не користуються фінансовими продуктами, тільки тими, які вимушені придбати (депозити, страхування, кредити, займи)
	Креативна	Свідоме споживання нових видів фінансових послуг, прагнення до споживання індивідуальних, нетрадиційних послуг
	Доцільна	Зважений підхід до вибору стратегій і продуктів, обдуманий вибір розподілу власних активів, заснований на чітких розрахунках
	Снобістська	Не підкріплена економічною самостійністю, споживання інноваційних послуг є складовою іміджу
Джерело фінансових ресурсів	Позитивна	Джерелами є офіційні доходи від різних видів діяльності, майна та спадку
	Гіньова	Джерелами є офіційно не визнані доходи (ті, що приховуються, зарплата «у конвертах» тощо)
	Негативна	Джерелами доходу є надходження від кримінального бізнесу, хабарі
Форма	Раціональна	Логічність поведінки, заснована на жорсткій калькуляції перед прийняттям рішення, повсякденний контроль за витратами
	Ірраціональна	Не враховуються об'єктивні умови функціонування ринку фінансових послуг, що може призвести до збитків або проявитися у бажанні накопичувати багатство заради багатства
	Гуманістична (меценатська)	Безоплатне надання грошових коштів на розвиток суспільних інституцій для підтримки свого іміджу, соціального статусу або з благодійних намірів
	Емфатична	Вибір тактики та стратегії в надзвичайній, нестандартній ситуації
Інструменти, що використовуються на ринках фінансових послуг	Споживча	Основою її є споживання (як поточне, так і довгострокове), спрямоване на вирішення поточних проблем
	Заощаджувальна	Основне завдання – збереження заощаджень під час інфляції та використання помірних стратегій і неризикових фінансових інструментів, збереження грошових коштів у ліквідних активах
	Інвестиційна	Високий ступінь диверсифікації фінансових інструментів з метою отримання додаткового доходу, відсутність неліквідних активів
	Страхова	Помірний рівень диверсифікації фінансових інструментів з обов'язковим страхуванням (майна, життя, здоров'я) і вибір фінансових продуктів із «захистом» (наприклад, структурні банківські продукти) і середнім рівнем доходності
Ступінь ризику	Ризикова	Застосування високоризикових стратегій, уміння розраховувати час і застосування фінансових інструментів для отримання максимального прибутку
	З мінімальним ступенем ризику	Чіткий розрахунок ризиків, їх хеджування та страхування через диверсифікацію інструментів та активів
Схильність до новацій	Інноваційна	Готовність до освоєння інноваційних продуктів і послуг, схильність до ризику, високий рівень фінансового потенціалу та володіння інформацією
	Консервативна	Прихильність до наявних стереотипів, низький рівень рефлексивності на ринку фінансових послуг, низький рівень інформативності, небажання ризикувати
	Помірна	Готовність споживати нові продукти та послуги, що мають середній ступінь ризику, одночасно диверсифікуючи частку активів у неризикові інструменти
Тип власності фінансових ресурсів	За власні кошти	Здійснення операцій на ринку фінансових послуг тільки за власні кошти, що означає високу схильність до ризику їх втрати
	Кредитна	Здійснення операцій на ринку фінансових послуг тільки за кредитні кошти, ризикуючи не повернути вчасно борг і відсотки, необхідність чіткого розуміння ринкової ситуації та належні розрахунків
	Змішана	Залучення у фінансові інструменти як власних, так і кредитних засобів, враховуючи їх ліквідність і співвідношення у портфелі, застосування стратегії оптимізації ризиків

Розглянемо більш детально фактори, які впливають на фінансову поведінку домогосподарств. До них слід віднести:

1) політичні, що характеризують законодавчу, нормативно-правову базу функціонування ринку фінансових послуг (законодавчі гарантії щодо вкладів не тільки в банківську систему, але й у небанківські фінансові установи); рівень довіри до влади та стабільність у країні, що дає змогу ефективного

ведення бізнесу; система захисту прав споживачів фінансових послуг у країні;

2) демографічні, що характеризують вплив статеві-вікових, подружніх та інших особливостей домогосподарства на фінансову поведінку (таких як освіта, мовна культура, склад родини);

3) культурні, які впливають на стиль ведення бізнесу, укладання контрактів і ведення переговорів, а також релігійні, субкультурні традиції та установки;

4) соціальні, до яких відносяться: соціалізація особистості; рівень освіти; соціальні мережі; рекомендації колег, друзів, близьких родичів; приналежність до того чи іншого соціального класу (прошарку);

5) психологічні, а саме: попередній досвід здійснення фінансових операцій тощо; ставлення до грошей; склад характеру; переконання;

6) економічні: рівень доходу; темп інфляції; довіра до фінансових установ; рівень фінансової грамотності; умови договору (кредитного, страхового тощо); фіскальна та бюджетна політика держави; гарантії (держави або установи); життєвий цикл домогосподарства [5, с. 284].

Поряд з факторами існують і мотиви фінансової поведінки. Вони є спонукальною силою, що детермінує вибір щодо звернення за фінансовою послугою, що визначається домінуючими ціннісними орієнтаціями у світогляді фізичної особи. В. М. Мельник, І. Д. Якушик, І. А. Ломачинська, О. О. Драган стверджують, що «мотиви досягнення цілі фінансової поведінки домогосподарства визначаються його потребами (в споживанні, інвестуванні, фінансуванні, раціоналізації обігу фінансових активів, суспільній ідентифікації), що відображає не лише фінансові інтереси домогосподарства, а й соціально значимі вимоги. Як наслідок, поряд з принципом раціональності існують мотиви афективного або емоційного характеру, що, як правило, проявляються ірраціонально, а отже, поведінка домогосподарства формується насамперед як соціально-психологічна, а потім як фінансова» [9, с. 152]. Тому зауважимо, що фінансова поведінка домогосподарств є доволі складною для аналізу, оскільки на неї впливає дуже багато чинників психологічного характеру, які складно піддаються аналізу.

Таким чином, фінансова поведінка є складним поняттям і процесом, на неї впливає багато чинників, вона залежить як від внутрішнього світу самого індивіда, так й від оточуючого його зовнішнього середовища.

Розглядаючи особливості фінансової поведінки українського населення, звернемося до дослідження Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) проекту «Міжнародні партнерства заради стабільності фінансового сектору» та компанії InMind [10]. На підставі проведеного опитування було складено такий

портрет українського споживача фінансових послуг: сучасні українські користувачі фінансових послуг користуються ними інтуїтивно, вони володіють лише базовими знаннями та навичками, що дозволяє використовувати здебільшого найпростіші послуги, зокрема платежі та розрахунки. Рівень проникнення фінансових послуг значно нижчий за світові норми: у середньому один українець має лише одну банківську картку та один поточний рахунок у банку. Інші послуги використовуються або у разі крайньої потреби (зокрема кредитні картки), або за традицією (депозити мають менше 10% населення), або навіть без усвідомлення сутності послуги (наприклад, страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів в Україні є обов'язковим, однак питома вага респондентів, які зауважили, що вони користуються цією фінансовою послугою, майже вдвічі менша за частку власників автотранспорту у загальній кількості населенні України).

Крім того, з огляду на економічну та соціально-політичну нестабільність, домогосподарства вимушені знаходитись в умовах тотальної економії, тому будь-які наміри населення заощадити, інвестувати або просто витратити свої ресурси мають пасивний характер.

Глобальна база даних Findex містить поглиблені дані про те, як люди зберігають, беруть позики, здійснюють платежі та управляють ризиками. Це найповніша у світі база даних про фінансову інклюзію, яка постійно вимірює рівень використання фінансових послуг населенням у різних країнах у різні періоди. Global Findex складається з понад 100 показників, які відображаються за статтю, доходом і віком. Зібраний у партнерстві з глобальним опитуванням Gallup і профінансований Фондом Білла і Мелінди Гейтс, Global Findex базується на інтерв'ю з приблизно 150 000 національно представлених і випадково вибраних дорослих (віком від 15 років) у більш ніж 140 країнах.

За показником Global Findex 2017 в Україні спостерігається достатньо низький рівень фінансової інклюзії населення в організований грошовий ринок (табл. 3). Зокрема, практично всі показники фінансової інклюзії в Україні нижчі, ніж у розвинених країнах ОЕСР, а подекуди – ніж середньосвітові значення.

Таблиця 3

Динаміка окремих показників фінансової інклюзії, % населення віком від 15 років

Показники	Світ			Країни ОЕСР			Україна		
	2011 р.	2014 р.	2017 р.	2011 р.	2014 р.	2017 р.	2011 р.	2014 р.	2017 р.
Наявність рахунку у фінансових установах	51	61	67	90	94	95	41	53	63
Наявність дебетової карти	31	41	48	62	80	84	34	40	49
Наявність кредитної карти	15	18	18	51	52	57	19	28	27
Наявність заощаджень у фінансових установах	22	27	27	45	52	57	5	8	13
Позичали у фінансових установ або використовували кредитну картку	-	22	23	51	54	57	19	22	22
Позичали у родичів або друзів	23	27	26	12	15	13	37	22	31
Сплачували комунальні платежі, використовуючи рахунок у фінансовій установі	-	17	22	-	61	62	-	6	20
Сплачували комунальні платежі виключно готівкою	-	42	30	-	12	9	-	66	53

Побудовано авторами за даними [11].

Найбільшим детермінантом фінансової поведінки, інклюдії та грамотності в Україні є вік і майновий стан респондентів. Найбільш вільно у світі фінансів себе почуває молодь (18-34 роки). Свідомість цього покоління формувалася за часів незалежної України, ці люди більш відкриті для інформації та інновацій. Для цієї вікової категорії важливо мати можливість отримати достовірну інформацію про фінансову установу чи послугу у режимі моментального доступу. Ця категорія населення готова до використання будь-яких інструментів управління персональними фінансами, аби тільки для цього існував відповідний додаток для сучасних гаджетів і платформ.

Українці середнього віку (34-45 років) є найбільш досвідченими користувачами фінансових послуг, вони є соціально активною категорією й звикли долати різноманітні труднощі. Вони є цільовою аудиторією для просування фінансових продуктів, спрямованих на довгострокове планування.

Для старшого покоління (45-60 років) і людей похилого віку (понад 60 років) фінансові послуги є скоріше «неминучим злом», аніж можливістю для забезпечення гідного рівня якості життя. Життєвий досвід навчив їх не довіряти фінансовим установам, адже ці люди втратили свої банківські вклади після розпаду СРСР. Тому інтерес до фінансових послуг з боку цієї категорії населення мінімальний.

В Україні у 2017 р. маркетинговою дослідницькою компанією InMind було проведено масштабне дослідження, яке мало на меті оцінити рівень фінансової інклюдії населення України та найбільш популярні фінансові послуги. Результати цього дослідження [10] вказують, що для абсолютної більшості населення України єдиною точкою дотику з фінансовою системою є платежі та розрахунки. Троє з чотирьох респондентів користуються послугами оплати комунальних платежів і картковими продуктами (окрім кредитних) – зарплатною картою, картковим рахунком чи переказом з картки на картку. Як бачимо, результати цього опитування аналогічні результатам Global Findex 2017.

Наступною за популярністю категорію фінансових послуг, якими користується населення України, є кредити. Однак слід звернути увагу, що українці здебільшого позичають у родичів або друзів (табл. 3).

На третьому місці – операції з іноземною валютою. Операції купівлі та продажу готівкової валюти здійснювали 16% населення, а от на ринку Форекс пробували працювати менше 1% респондентів. Такий результат не є дивним з огляду на ставлення українців до валюти: понад 72% погоджуються з думкою, що найкращий спосіб вберегтися від інфляції – купувати іноземну валюту.

У 2017 р. менше 10% населення мали депозит у банку (окрім поточного рахунку) та лише кілька респондентів (0,3%) вкладали кошти в кредитні спілки. 70% респондентів вважають, що «депозити є небезпечним інструментом для заощаджень, оскільки багато людей поклали гроші на депозит та втратили їх». Не дивно, що з тих жителів України, в яких на момент отримання наступних надходжень бувають

вільні кошти, 59% віддають перевагу заощадженням у готівковій формі, а не у формі вкладів.

Як бачимо, саме високі ризики обумовлюють формування населенням готівкових заощаджень у національній та іноземній валюті поза фінансово-кредитною системою як найбільш безпечні, на думку потенційних споживачів фінансових послуг.

З огляду на вищезазначене виникає необхідність у детальному аналізі причинно-наслідкових зв'язків, що обумовлюють стриману фінансову поведінку вітчизняних домогосподарств на фоні їх матеріальної готовності та адекватних споживчих очікувань. Підтримуючи думку Т. О. Кізіми [4, с. 22-24], вважаємо, що основними проблемами у цій сфері фінансових відносин є такі:

1. Відсутність в Україні сформованих фінансових традицій і позитивної практики ведення фінансової діяльності, що обумовлено минулим історичним розвитком держави.

2. Недостатній розвиток фінансового ринку у частині роботи з приватним інвестором та обмежена пропозиція фінансових послуг для таких клієнтів.

3. Відсутність інституту фінансових консультантів і, відповідно, обмежене надання такого виду послуг для приватних інвесторів.

4. Обмежена сфера застосування компенсаційних механізмів на фінансовому ринку.

5. Відсутність ефективного податкового стимулювання інвестицій громадян.

6. Низький рівень довіри населення як до держави загалом, так і до національної грошової одиниці та інституцій фінансового ринку зокрема.

7. Недоліки забезпечення учасників ринку необхідною фінансовою інформацією.

8. Низький рівень фінансової грамотності населення.

Варто звернути увагу, що низький рівень фінансової інклюдивності в Україні пов'язаний також з проблемами щодо захисту прав споживачів і фінансової грамотності людей. Результати досліджень [12] вказують, що наявна система захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг не повною мірою відповідає загальним принципам Організації економічного співробітництва та розвитку та призводить до недовіри до фінансових інститутів з боку населення та, як наслідок, до низького рівня фінансової інклюдивності.

Причиною пасивної інвестиційної поведінки також вважаємо низький рівень заощаджень основними групами населення та слабку інформованість домогосподарств щодо інвестиційних можливостей поза банківською системою.

Вважаємо, що вирішення окреслених проблем сприятиме активізації фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств і залученню їх до діяльності на фінансовому ринку України.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновки про те, що фінансова поведінка домогосподарств є складним як економічним, так і соціальним явищем. Її формування та характерні особливості залежать від багатьох факторів і мотивів, а результат цієї поведінки впливає на розвиток ринку фінансових послуг. Тому у

подальших дослідженнях необхідно детально проаналізувати особливості та мотиви фінансової поведінки домогосподарств України упродовж періоду трансформації всієї економічної системи, у тому числі ринків фінансових послуг, що дозволить змоделювати фінансову поведінку домогосподарств у перспективі.

Список використаних джерел

1. Вдовиченко А. М. Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України. Ірпінь. 2012. 225 с.
2. Галишнікова Е. В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить. *Финансовый журнал*. 2012. № 2. С. 133-140.
3. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 2. С. 165-175.
4. Кізима Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 19-26.
5. Ковтун О. А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 280-286.
6. Косточка О. О. Фінансова поведінка домогосподарств України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 698-701.
7. Ломачинська І. А. Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України. *Економічний простір: зб. наук. пр.* 2011. № 49. С. 141-149.
8. Шабунова А. А., Белехова Г. В. *Экономическое поведение населения: теоретические аспекты*. Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012. 134 с.
9. Мельник В. М., Якушик І. Д., Ломачинська І. А., Драган О. О. *Формування фінансової поведінки домогосподарств в Україні*. Херсон: ВД Гельветика, 2014. 212 с.
10. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження. 2017. 69 с. *Національний банк України*: сайт. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>
11. Financial Inclusion Data 2017. *Worldbank*: Website. URL: <http://globalfindex.worldbank.org>
12. Дудинець Л. А., Верней О. Є. Захист прав споживачів на ринку фінансових послуг. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 16. С. 688-692.

References

1. Vdovychenko, A. M. (2012). Finansovyy potentsial naseleण्या: novi mozhlyvosti innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Financial potential of the population: new opportunities for innovative development of the Ukrainian economy]. Irpin. [in Ukrainian].
2. Halyshnikova, Ye. V. (2012). Finansovoye povedeniye naseleण्या: sberegat' ili tratit' [The financial

behavior of the population: to save or spend]. *Finansovyy zhurnal – Financial journal*, 2, 133-140. [in Russian].

3. Yefremenko, T. (2002). Finansova povedinka naseleण्या Ukrayiny [Financial behavior of the population: save or spend]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketynh – Sociology: theory, methods, marketing*, 2, 165-175. [in Ukrainian].
4. Kizyma, T. (2011). Finansova povedinka domohospodarstv: sutnist', klasyfikatsiya, chynnyky vplyvu [Financial behavior of households: nature, classification, factors of influence]. *Svit finansiv – World of Finance*, 4, 19-26. [in Ukrainian].
5. Kovtun, O. A. (2013). Finansova povedinka domohospodarstv: sutnist', struktura ta klasyfikatsiya [Financial behavior of households: nature, structure and classification]. *Biznes Inform – Business Inform*, 9, 280-286. [in Ukrainian].
6. Kostochka, O. O. (2016). Finansova povedinka domohospodarstv Ukrayiny [Financial behavior of households in Ukraine]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economics*, 11, 698-701. [in Ukrainian].
7. Lomachynska, I. A. (2011). Optymizatsiia finansovoi povedinky domohospodarstv u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy [Optimization of financial behavior of households in the transformational economy of Ukraine]. In *Ekonomichnyy prostir [Economic space]: Vol. 49* (pp. 141-149). [in Ukrainian].
8. Shabunova, A. A., & Belexhova, G. V. (2012). *Ekonomicheskoye povedeniye naseleण्या: teoreticheskiye aspekty [Economic behavior of the population: theoretical aspects.]*. Vologda: Institute of Socio-Economic Development of Territories RAS. [in Russian].
9. Melnyk, V. M., Yakushyk, I. D., Lomachynska, I. A., & Drahan, O. O. (2014). *Formuvannya finansovoyi povedinky domohospodarstv v Ukrayini [Formation of financial behavior of households in Ukraine]*. Kherson: Helvetia Publishing House. [in Ukrainian].
10. Finansova hramotnist', obiznanist' ta inklyuziya v Ukrayini [Financial literacy, awareness and inclusion in Ukraine]: Report on research (2017). *National Bank of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332> [in Ukrainian].
11. Financial Inclusion Data (2017). *Worldbank*: Website. Retrieved from <http://globalfindex.worldbank.org>
12. Dudynets, L. A., & Verney, O. Ye. (2017). Zakhyst prav spozhyvachiv na rynku finansovykh posluh [Consumer protection in the area of financial services]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economics*, 16, 688-692. [in Ukrainian].

Надійшло 19.03.2019 р.